

**Iwona Marcysiak, Stanisław Siek,
Jan Bielecki**

**Empatia a poziom lęku i
agresywności**

Studia Philosophiae Christianae 31/2, 185-193

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IWONA MARCYSIAK, STANISŁAW SIEK, JAN BIELECKI

EMPATIA A POZIOM LĘKU I AGRESYWNOŚCI

1. Wprowadzenie, cel pracy, postawienie zagadnienia. 2. Metoda, materiał, sposób badań. 3. Wyniki badań. 4. Wnioski ogólne, dyskusja.

5b

1. WPROWADZENIE, CEL PRACY, POSTAWIENIE ZAGADNIENIA

Wyrażenie „empatia” jest wieloznaczne. Oznacza różne reakcje psychiczne człowieka takie jak np.: wczuwanie się w stany uczuciowe innych ludzi, identyfikowanie się z lękiem i strachem innego człowieka, z jego nienawiścią, rozumienie jego cierpienia.

Niektórzy psychologowie używają wyrażenia empatia zamiennie z takimi jak: intuicja, introjeksja, indukcja psychiczna, identyfikacja (Grzywak-Kaczyńska, 1971, s. 5; Rembowski, 1983, s. 21).

Dymond definiuje empatię jako wyobrazeniowe przeniesienie siebie w myślenie, uczucie i działanie drugiej osoby i ustrukturalizowanie świata na jej sposób (Rembowski, 1989, s. 51). Podobne stanowisko prezentuje Mellibruda, który przez empatię rozumie umiejętność poznawania wewnętrznych stanów i procesów zachodzących w kontaktującej się z nami osobie (Mellibruda, 1980, s. 306).

Zdaniem Hurlock empatia jest zdolnością do odczuwania w wyobraźni i myślenia w sposób zgodny z całym umysłowym i emocjonalnym nastawieniem drugiej osoby (Hurlock, 1985, s. 469).

Według Weinstein i Feldmana empatia stanowi zdolność do podejmowania roli, bądź empatyzowanie to zdolność dostrzegania, czucia, rozumienia i reagowania tak, jakby to czyniła druga osoba (Jagielska-Zieleniewska, 1978, s. 495).

W naszej pracy opieramy się na definicji empatii Węglińskiego. Autor ten przez empatię rozumie zdolność psychiczną motywującą jednostkę do szukania bliskości z innymi ludźmi poprzez: współdzwiczanie emocjonalne, ujawnianie reakcji sympatii, wrażliwość na

przeżycia innych ludzi, wczuwanie się w ich stany i przeżycia, ujawnianie gotowości poświęcania się (Węgliński, 1989, s. 64).

Typowe reakcje empatii według Węglińskiego to: troska, współczucie, szukanie prawdy o zachowaniu innych ludzi, odczuwanie cierpienia w obecności osób cierpiących, odczuwanie niepokoju na widok lęku innych, gotowość niesienia pomocy, współodczuwanie radości, smutku i innych emocji, ufność, wdzięczność, wyprzedzanie życzeń innych ludzi, serdeczność, życzliwość, tolerancja.

Psychologowie mają różne poglądy na temat tego, jakie czynniki determinują reakcje empatii i z jakimi innymi grupami cech osobowości reakcje empatii współlistnieją. Ten problem usiłujemy także podjąć w naszych badaniach. Badacze reakcji empatii szukali związków tej „zdolności” z różnymi innymi cechami osobowości.

Początkowo koncentrowano się na związkach reakcji empatii z takimi zmiennymi jak: altruizm, zachowania prospołeczne, zdolność przystosowania się, zdolność współpracy. Szukano też związków między empatią a poczuciem winy, lękiem, neurotycznością, ekstrawersją. Ostatnio coraz częściej bada się związki z cechami osobowości zdawałoby się bardzo odległymi od zachowań empatycznych, mianowicie z agresywnością. W Polsce problemem tym zajmuje się przede wszystkim Węgliński (Węgliński, 1984, s. 119). Piszą także o tym inni autorzy np. Rembowski (Rembowski, 1982, s. 114), Jagielska-Zieleniewska, 1987, s. 502), Podobieńska-Seul, 1983, s. 916).

Wyniki badań nad związkami empatii z zachowaniami lękowymi i agresywności są kontrowersyjne. Powszechnie uważa się, że osoby ze zmniejszonym poczuciem bezpieczeństwa są bardziej empatyczne, natomiast z badań Podobieńskiej-Seul wynika, że wysoki poziom lęku hamuje niektóre reakcje empatii (Podobieńska-Seul, 1983, s. 923).

Podobnie ma się sprawa z agresywnością. Teoretycznie należałoby oczekiwać, że agresywność konkuruje z reakcjami empatii. Okazało się jednak z badań Węglińskiego, Jagielskiej-Zieleniewskiej, że empatia wpływa hamująco na agresywność.

Mając ten stan rzeczy na uwadze postanowiliśmy podjąć próbę ustalenia związków między empatią w ujęciu Węglińskiego a poziomem lęku i agresywności u dziewcząt w wieku 17-18 lat.

Przedmiotem naszych badań są:

- opisane wyżej grupy reakcji empatii,

- poziom lęku ujmowany według koncepcji Camerona (Kwestionariusz Taylor) i Spielberga (Kwestionariusz Spielberga),

- poziom agresywności według koncepcji Bussa.

Agresywność człowieka według Bussa wyraża się w takich reakcjach jak: napastliwość fizyczna, agresja pośrednia, uraza, negatywizm, drażliwość, podejrzliwość, napastliwość słowna, poczucie winy (agresywność zwrócona do wewnątrz).

2. METODA, MATERIAŁ, SPOSÓB BADAŃ

Jak już wspomniano przedmiotem naszych badań były 3 zmienne: poziom empatii, poziom lęku i poziom agresywności.

Do badania poziomu empatii zastosowaliśmy Kwestionariusz Węglińskiego, zwany Kwestionariuszem Rozumienia Empatycznego (KRE).

Zgodnie z przyjętym przez autora podejściem teoretycznym kwestionariusz ten służy do pomiaru empatii rozumianej jako zdolność psychiczna motywująca jednostkę do szukania bliskości z innymi ludźmi poprzez:

- 1) współdzwężenie emocjonalne,
- 2) sympatyzowanie z innymi w zakresie przeżyć przyjemnych i przykrych,
- 3) wrażliwość na przeżycia innych ludzi,
- 4) wczuwanie się w stany i przeżycia,
- 5) gotowość poświęcania się dla innych (Węgliński, 1989, s. 65).

Rzetelność i trafność kwestionariusza

Do oceny rzetelności KRE Węgliński testował grupę 52 uczniów (dziewcząt i chłopców) z zasadniczych szkół zawodowych w wieku 15-17 lat. Przy ocenie rzetelności posłużył się techniką zgodności wewnętrznej testu, według wzoru Spearmana-Browna. Obliczona w ten sposób rzetelność wyniosła $r_{tt}=0.91$, po zastosowaniu poprawki Gaylorda $r_{tt}=0.90$. Do oceny rzetelności kwestionariusza Węgliński zastosował również metodę trzykrotnego testowania tej samej grupy 52 uczniów. Stabilność wyników kwestionariusza po 3 tygodniach wynosiła $r_{tt}=0.77$, a po 10 miesiącach $r_{tt}=0.66$ (Węgliński, 1989, s. 66).

O trafności KRE świadczy jego stosunkowo wysoka korelacja z Kwestionariuszem Empatii Emocjonalnej opracowanym przez Mehrabiana i Epsteina. Węgliński przebadął obydwoma kwestionariuszami grupę uczniów szkół średnich i uzyskał korelację $r=0.60$ (Węgliński, 1989, s. 70).

Autor KRE podjął też próbę określenia trafności diagnostycznej kwestionariusza. W tym celu starał się wykazać istnienie zależności między wynikami KRE a:

- 1) obserwowanymi objawami negatywnego zachowania się osób badanych,
- 2) Skalą Altruizmu W.D. Turnera w tłumaczeniu Bartkowicza i Węglińskiego,
- 3) Testem Oceny Zachowań Dewiacyjnych w opracowaniu H. Malewskiej-Peyre.

We wszystkich trzech przypadkach uzyskał istotne statystycznie wyniki potwierdzające trafność diagnostyczną KRE. Oznacza to, że empatia koreluje dodatnio z obserwowanymi przejawami zachowań zgodnych z oczekiwaniami społecznymi typu altruizmu, życzliwości, opieki, współrozumienia oraz ujemnie z zachowaniami o charakterze egoistycznym czy agresywnym. Poza tym KRE różnicuje badanych ze względu na płeć oraz wykoślenie społeczne (Węgliński, 1989, s. 70-74).

Poziom lęku badano Kwestionariuszem Spielbergera i Kwestionariuszem Taylor, natomiast do ocen poziomu agresywności użyto Kwestionariusza Buss i Durkee. Ze względu na to, że kwestionariusze te są wśród psychologów powszechnie znane i wielokrotnie opisane w literaturze psychologicznej, nie przedstawimy tu ich opisu i danych o trafności i rzetelności. Na dobrą wartość diagnostyczną tych metod, sprawdzoną także na materiale polskim, wskazują liczni autorzy m.in. Siek (Siek, 1983, s. 275-282; 305-310; 334-339), Kosewski (Kosewski, 1967, s. 152), Stanik (Stanik, 1980, s. 205), Sosnowski (Sosnowski, 1983, s. 393-403).

Przedmiot badań stanowiło 50 dziewcząt, uczennic II i III klas dwóch warszawskich liceów ogólnokształcących. Wiek badanych mieścił się w przedziale 17-18 lat.

3. WYNIKI BADAŃ

Dane statystyczne wyników badań empatii, lęku i agresywności oraz obliczone współczynniki korelacji między tymi zmiennymi przedstawiają niżej zamieszczone tablice.

Nazwa kwestionariusza	N	X_{sr}	S	D_{max}
KRE	50	69.96	8.76	0.054

N - liczebność badanej grupy

X_{sr} - średnia arytmetyczna

S - odchylenie standardowe
 D_{\max} -współczynnik testu Kołmogorowa

Tabela nr I przedstawiająca dane statystyczne wyników badań empatii

Nazwa kwestionariusza		N	X_{sr}	S	D_{\max}
J. Taylor		50	47.26	16.59	0.156
Spielberger	lęk jako stan	50	12.08	7.23	0.118
	lęk jako cecha	50	22.08	8.85	0.096

N - liczebność badanej grupy
 X_{sr} - średnia arytmetyczna
 S - odchylenie standardowe
 D_{\max} -współczynnik testu Kołmogorowa

Tabela nr II przedstawiająca dane statystyczne wyników badań lęku Kwestionariuszem J. Taylor i Kwestionariuszem Spielberga

Wyniki badań KRE			r
Wyniki badań lęku	Kwestionariusz Taylor		-0.05
	Kwestionariusz Spielberga	lęk - stan	-0.06
		lęk - cecha	-0.06

$\alpha = 0.01 = 0.360^*$
 $\alpha = 0.05 = 0.278^{**}$
 $\alpha = 0.1 = 0.235^{***}$
 $\alpha = 0.2 = 0.184^{****}$

Tabela nr III przedstawiająca współczynniki korelacji między wynikami badań KRE i Kwestionariuszami Taylor i Spielberga

Nie stwierdzono ani pozytywnej ani negatywnej korelacji między poziomem lęku a nasileniem empatii.

Kwestionariusz "Nastroje i humory"	N	X_{sr}	S	D_{max}
Npf	50	4.26	3.49	0.17
Nps	50	11.46	5.15	0.076
Npp	50	7.94	3.83	0.068
Ngt	50	10.84	5.65	0.1
Pdj	50	5.88	3.55	0.074
Urz	50	6.24	3.44	0.062
Drl	50	16.6	6.08	0.05
Pw	50	15.76	4.94	0.037

N - liczebność badanej grupy
 X_{sr} - średnia arytmetyczna
 S - odchylenie standardowe
 D_{max} - współczynnik testu Kołomogorowa

Tabela nr IV przedstawiająca dane statystyczne wyników badań agresywności kwestionariuszem „Nastroje i humory” Buss-Durkee

Wyniki badania KRE		r
Wyniki badania Kwestionariuszem Buss-Durkee	Npf	0.05
	Nps	0.28**
	Npp	0.08
	Ngt	0.06
	Pdj	0.06
	Urz	-0.02
	Drl	-0.20****
	Pw	0.22****

Korelacja dla N = 50 istotna na poziomie:

$$\alpha = 0.01 = 0.360^*$$

$$\alpha = 0.05 = 0.278^{**}$$

$$\alpha = 0.1 = 0.235^{***}$$

$$\alpha = 0.2 = 0.184^{****}$$

Tabela nr V przedstawiająca współczynniki korelacji między wynikami badań KRE a kwestionariuszem „Nastroje i humory” Buss-Durkee

4. WNIOSKI OGÓLNE, DYSKUSJA

Na podstawie wyników analizy statystycznej można przypuszczać, że zdolność rozumienia empatycznego u dziewcząt łączy się z napastliwością słowną i poczuciem winy. Tego rodzaju zależności można tłumaczyć potrzebą wypowiadania sądów i opinii w sposób bezpośredni, spontaniczny i jasny. Taki sposób reakcji wydaje się być charakterystyczny dla wieku adolescencji. Spontaniczność i otwartość w zachowaniu dotyczy zarówno umiejętności współczucia, współodczuwania radości czy smutku z innymi ludźmi, jak i łatwości wypowiadania ostrych krytycznych uwag i sądów pod adresem innych ludzi. Przyjmując szeroki zakres rozumienia pojęcia „otwartość” i „prawdomówność” można uważać, że mieszczą się w nim oba rodzaje zachowań: zachowania określane jako napastliwość słowna jak i zachowania wynikające ze zdolności rozumienia empatycznego. Mogą się one przejawiać w życzliwości, gotowości do pomocy, współczuciu, ale mogą także przyjąć formę takich zachowań jak: krytykanctwo, spieranie się, przekrzykiwanie, jawne wypowiadanie złych opinii o ludziach, ostre argumentowanie swojego zdania lub jawne niezgadanie się z innymi.

Powyższe wnioski zdają się potwierdzać badania Searsa, który stwierdził częste występowanie agresji społecznej u dziewcząt, polegającej na skłonności do krytykowania innych za zachowania niemoralne, sprzeczne z zasadami i formami współżycia społecznego jakie obowiązują w danej grupie.

Z analizy statystycznej uzyskanych wyników badań wynika również związek między zachowaniami empatycznymi a drażliwością. Jest to zależność odwrotna: im wyższy poziom empatii tym rzadsze takie zachowania jak - irytacja, złośczenie się, wpadanie w rozjątrzenie i wściekłość, niecierpliwość czy skłonność do zadrażniania innych.

Zaobserwowana zależność wydaje się potwierdzać spostrzeżenia Jagielskiej-Zieleniewskiej, iż typowe reakcje agresywne, do jakich można zaliczyć zachowania określone mianem drażliwości, rzadziej występują u osób wysoko empatycznych.

Podobne wyniki uzyskał Węgliński. Zauważył on, że osoby, u których zaobserwowano mniej zachowań negatywnych, opartych na stosowaniu przemocy i siły fizycznej, jak również nieżyczliwości wobec innych ludzi, miały istotnie wyższy poziom empatii. Autor ten uważa, że istnieje dodatnia zależność między przejawami zachowań zgodnych z oczekiwaniami społecznymi a poziomem rozumienia empatycznego.

Uzyskane przez nas zależności między agresywnością a empatią potwierdzają także badania Stotlanda.

Wyniki naszych badań wskazują także na pozytywną zależność między rozumieniem empatycznym a poczuciem winy. Im wyższa zdolność do empatii tym większe poczucie winy.

Podobną zależność uzyskał Hoffman. Zaobserwował on, że poczucie winy jednostki jest tym silniejsze im większa jest empatia wobec osoby doświadczającej zmartwienia z jej powodu.

BIBLIOGRAFIA

Bandura, A., Walters R.H.: *Agresja w okresie dorastania*, tł. Cz. Czapów, PWN, Warszawa 1968.

Frączek A.: *Studia nad psychologią mechanizmów czynności agresywnych*, Ossolineum, Wrocław 1979.

Frączek A.: *Z zagadnień psychologii agresji*, PWN, Warszawa 1975.

Grzywak-Kaczyńska M.: *Rola empatii w psychoterapii i wychowaniu*, Zag. Wych. a Zdr. Psych., 6(1971)1-2, 5-12.

Hurlock E.B.: *Rozwój dziecka*, tł. zbior., PWN, Warszawa 1985.

Jagielska-Zieleniewska E.: *Z zagadnień empatii*, Psych. Wych., 21(1978)5, 495-505.

Kępiński A.: *Lęk*, PZWL, Warszawa 1987.

Kosewski M.: *Agresywni przestępcy*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.

Kosewski M.: *Wprowadzenie do skali agresji Buss-Durkee (Nastroje i Humory)*, Ośrodek Badań Przystępczości, Warszawa 1967.

Mellibruda J.: *Psychologiczne metody ulepszania kontaktów międzyludzkich*, Ja-Ty-My, Warszawa 1980.

Podobieńska-Seul G.: *Badania nad empatią w nerwicy*, Przegł. Psychol., 26(1983)4, 917-924.

Ranschburg J.: *Lęk, gniew, agresja*, tł. M. Schwenitz-Kulisiewicz, WSiP, Warszawa 1980.

Rembowski J.: *O empatii i niektórych sposobach jej badania*, Kwart. Pedagog., 27(1982)3-4, 107-120.

Rembowski J.: *O niektórych zagadnieniach empatii*, Probl. Rodz., 129(1983)3, 21-25.

Rembowski J.: *Empatia*, PWN, Warszawa 1989.

Siek S.: *Osobowość*, ATK, Warszawa 1982.

Siek S.: *Wybrane metody badania osobowości*, ATK, Warszawa 1983.

Skorny Z.: *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*, PWN, Warszawa 1968.

Skorny Z.: *Formy i źródła agresji u dzieci i młodzieży*, Psychol. Wych., 16(1973)3, 315-323.

Sosnowski T., Wrześniewski K.: *Polska adaptacja inwentarza STAI do badania stanu i cechy lęku*, Przgl. Psychol., 26(1983)2, 393-412.

Stanik J.M., Erenbord R.: *Zastosowanie Skali Agresji Buss-Durkee (SABD) w diagnostyce psychologicznej*, w: *Wybrane techniki diagnostyczne w psychologii klinicznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1980, 197-219.

Trzebińska E.: *Empatia jako forma komunikacji interpersonalnej*, Przgl. Psychol., 28(1985)2, 417-436.

Węgliński A.: *Poziom empatii a zachowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, Psychol. Wych., 28(1983)3, 317-325.

Węgliński A.: *Poziom empatii a zachowania dzieci zagrożonych demoralizacją na koloniach resocjalizacyjnych*, Kwart. Pedagog., 29(1984)1, 111-120.

Węgliński A.: *Trafność Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego Innych Ludzi (KRE)*, w: Drwał R. (red.): *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej*, UMCS, Lublin 1989, 63-76.

EMPATHY AND AGRESSION, ANXIETY LEVEL

Summary

The aim of this paper is to research some connections between empathy and anxiety-aggression level.

The material of the study was 50 girls 17-18 years old. Following techniques were administered: Empathy Questionnaire by Węgliński, Buss-Durkee Inventory and Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory.

The results showed that empathy has some connections (statistic significant correlation) with such forms of aggression as: verbal aggression (0.28), irritability (-0.20) and guild feelind (0.22).